Pro Index | Journal of Innovation in Educational and Social Research

Volume: 2 Issue: 4 Year: 2024
ISSN: 2992-894X | http://journals.proindex.uz

BUXORO AHOLISINING ETNIK TARKIBINI O'RGANILISHI BILAN BO'G'LIQ AYRIM MULOHAZALAR

Yusupova Manzura O'ktamovna
Buxoro davlat universiteti
Jahon tatixi kafedrasi katta o'qituvchisi

Nabiyeva Shaxina – BuxDU talaba

Асосий сўз ва тушунчалар: Бухоро, шаҳар, воҳа, аҳоли, этник таркиби, районлаштириш маълумотлари, ўзбек, тожик, туркман, қирғиз, араб, эроний, лўли, Бухоро яҳудийлари.

Основные слова и понятия: Бухара, город, оазис, население, этнический состав, материалы районированию, узбек, таджик, туркмен, киргиз, араб, ирони, цыганы, бухарские евреи.

Annotatsiya: Buxoroliklarning etnik kelib chiqishini o'rganish murakkab masalalardan biridir. Bu to'g'risida turli adabiyotlarda turlicha fikr bildirilgan. A.Jenkinson va F.Yefremovlarning Buxoro to'g'risidagi dastlabki fikrlarida uning etnik tarkibi xususida biror – bir fikrlar keltirilmagan, lekin shunday bo'lsa ham ular o'z asarlarida buxoroliklarning tili haqida so'z yuritilganini ko'rishimiz

Аннотация: Изучение этнического происхождения бухарцев является одним из сложных вопросов. В разной литературе по этому поводу высказываются разные мнения. В первоначальных мыслях А. Дженкинсона и Ф. Ефремова о Бухаре не упоминалось никаких мыслей о ее этническом составе, но даже при этом мы видим, что они говорили о языке Бухары в своих произведениях. В частности, отмечается преобладание таджикского (персидского) языка в городе Бухаре, что объясняется прежним господством персов: «Земля Бухарская когда-то находилась под властью персов, и они до сих пор говорят Персидский». Население Бухары описали русские авторы Мейендорф и Хаников, а также венгерский учёный Вамбери, которые считали таджиков основным населением города. По сведениям, зафиксированным Мейендорфом, таджики составляют 2/3 населения города. Эверсман, находившийся в Бухаре одновременно с ним, и П. Савельев, использовавший материалы, собранные Виткевичами, наблюдавшими Бухару в 1835 году, сообщают, что 3/4 населения города составляют таджики, и только четверть - узбеки.

O'zbek xalqining XVI – XVIII asrlardagi etnik taraqqiyotida oldingi davrlardagidek, turkman, qirgiz, o'zbek guruhlarining tojiklar tarkibiga, tojikzabon guruhlarning o'zbeklar tarkibiga qo'shilib, qorishib ketishiga olib keldi. Tojiklar va ularning ilk ajdodlari o'zbeklar bilan qadim zamonlardan bir hududda

yashab, bir-birlari bilan aralashib ketganlar. Natijada, Buxoroga kelib o‘rnashib qolgan bu turkiy etnoslar vohada o‘troqlashib qolgan va butun Movarounnahrdagi turg‘un turkiyzabon aholining

v

Buxoro aholisining etnik tarkibi bilan shug’illangan O.A.Suxarevaning tadqiqotlarida esa “buxoroliklar “tojik” nomi ostida, asosan, eronlik shialarni tushinishgan, tojik tilli sunniy aholini esa ko’pincha “o’zbek” deb atalgan” - deydi. Ayrim mahallalarda istiqomat qilayotgan aholining bir qismini tojik tilli o’zbeklar va o’zbek tilida so’zlashuvchi o’zbeklar tashkil qilgan holatlarni ham ko’rishimiz

Ayrim mahallalarda esa “tojik”, “fors(eron)” va o’zbek singari uch etnos vakillari birgalikda istiqomat xonadonlari ham mavjud bo’lgan.

k

yashovchi aholing sezilarli bir qismi o’zlarining kelib chiqishini o’zbek urug’lariga bog’lagan bo’lib,ular orasida – mang’itlar 8 ta mahallada, urganchi – 4 ta mahallada, kenagas – 3 ta mahallada, urug’lar yoki aholi guruhlari istiqomat qilgan aholi maskanlari bo’lib, ulardan bir qismi joy nomi sifatida saqlanib qolgan. Buxoro vohasining ko’pchiligini tashkil etgan o’zbeklar va tojiklar turkiy

h

i

XX asrning boshlarida Buxoro, Qorako’l va Karmana aholisining etnik tarkibi xilma – xil, murakkab etnik jarayon bo’lib, ularning ko’pchiligini o’zbeklar tashkil qilgan (284753 kishi). Tojiklar (39044 kishi) va o’zlarini arablardan deb hisoblovchi o’zbek va tojik tillarida so’zlashuvchi aholi (31541 kishi) so’yxatida “mirishkor” nomli qishloqlarni olti marta, “turk”, “turkon” nomi bilan ataluvchi manzillarni to’rt marta tilga olinganligi mazkur hududlarda o’tmishda shu nomdagi etnik guruhlar avlodlari sezilarli iz qoldirganlar.Bular orasida son jihatdan eng kattasi mang’itlar(44 ming kishi) bo’lib hududlarida tarqalgan.Shuningdek,Qorako’l vohasida ham 8 ming mang’it yashagan..Qo’ng’irotlar esa XVI asr boshlarida,Movarounnahrda o’rnashishlari vaqtida tili, madaniyati va etnik tarkibiga ko’ra ko’psonli qabilalardan bo’lib,G’ijduvon tumanining shimoliy tomonida,Qizilqum bilan chegaralangan

b

o

‘

Buxoro XX asr boshlarida ko‘p millatli aholi bo‘lib, bu erda o‘zbeklar, tojiklar, qozoqlar, qirg‘izlar, turkmanlar, qoraqalpoqlar, yahudiylar, forslar, arablar va lo‘lilar istiqomat qilishgan. Bularning ko‘pchiligini o‘zbeklar tashkil qilgan bo‘lib, ular 1,5 million kishidan ziyod. Shaharda 80 mingdan

elib chiqishi Dashti Qipchoq bilan bog’liq bo’lgan saroy urug’i ham ko’p sonli o’zbek qabilalari

q

a

t “Nayman” nomi bilan to’rtta, “qalmoq” va “qalmakon” nomi bilan bog’liq beshta qishloqning mavjudligi bu urug’ – aymoqlarning XX asrning boshlaridagi joy nomlarida saqlangan davomida bu yerga kelib o’rnashganlarining tili va madaniyatiga kuchli ta’sir qilganlar. Ayniqsa,

’

(

1

3

9

0

o'zbeklar bilan bo'ladigan aloqalar asta – sekin assimilyatsiyalashib borish tufayli o'zbek tojik va tojik – o'zbek ikki tillining yuzaga kelishi uchun shart – sharoitlari tug'ilib borgan.

Buxoro vohasiga kelib o'rnashgan xalqlardan biri O'zbekistonning shimoli-g'arbida joylashgan xorazmliklar hisoblanadi. Ular o'zbek xalqining etnogenezida muhim o'rin egallagan bo'lib, XVIII – XIX Buxoro vohasiga ko'chib kelishgan. Xorazmliklarni markaziy shaharlari Urganch bo'lganligi bois "Urganjilar" deb atashgan. 1924 – yil ma'lumotlariga qaraganda, Buxoro viloyatida urganjiylarning soni 26.715 taga yetgan. Bundan tashqari, Vobkent daryoda 11.705 kishi, Shofirkonda 4.990 kishi, Sulton Rabotda 1.030 kishi, Pirmastda 4.325 kishi, Abu Muslimda 440 kishi, Qorako'l vohasida 390 nafar urganjiylar ro'yxatga olingan.[5] Urganjiylar vohaning deyarli barcha nuqtalariga tarqalib, nomlari bilan atalgan qishloqlarga asos solishgan. Masalan, Buxoro vohasida o'n beshta, Qorako'lda ikkita Urganjiylar qishlog'i bo'lgan. Aslida, Buxoro vohasida Urganjiyon guzari XVI asrda tashkil etilgan.bo'lib [1], urganjiylar ko'pincha, adras va beqasamlar to'qishgan. Masjid va maktab ham guzarda tashkil etilgan. so'zlasha oladilar. Ular Urganjiyon, Charmgaron, Hojidorg'o guzarlarida hayot kechirishgan. Bo'yrobofon guzarida yashagan urganjiylar o'zbek tilini saqlab qolgan. Olimxo'ja guzari urganjiylari ham tojik, ham o'zbek tiliga so'zlasha olgan [2], so'zlashib kelmoqda.

Tatar etnosi O'rta Osiyolik sunniy musulmonlarning turkiyzabon dindoshlari bo'lib, ular avvaldan savdo karvonsaroylari bilan savdogar yoki tarjimon sifati Buxoraga kelishgan. Ularning bir qismi iqtisodiy, siyosiy va boshqa sabablarga ko'ra Rossiyadan Buxoroga qochib kelishgan va shu yerda Ularning soni manbalarga ko'ra, ikki-uch ming kishiga yetgan. Ba'zi tatarlar din umumiyligi asosida mahalliy aholi bilan qo'shilganligi tahmin qilinadi. Biroq ko'pchilik tatarlar alohida- alohida karvonsaroylarda kun kechirishgan. Vitkevich No'g'ay karvonsaroyi haqida ma'lumotlarida tasvirlaydi. Karvonsaroyning vayrona holatiga kelganligi, unga zo'rg'a yashash mumkinligini yozib qoldirgan. Uning so'zlariga ko'ra, karvonsaroyda mingtagacha qochoq tatarlar istiqomat qilgan. Ularning 6-8 tasi bitta xonada yashagan va uy yumushlari bilan band bo'lgan. Rossiyadan ish bilan kelgan tatarlar shu karvonsaroyda qolishgan.[1]

Vohada yashovchi hamda etnik jihatdan ko'pchilikni tashkil etuvchi o'zbeklar, tojiklar, turkman, arablar, eronilar hamjihatlikda yashab, bir-birlarini yaxshi tushunganlar. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro shahri va uning atrofidagi hududlarda o'zbek, tojik, turkman, qirg'iz, arab, eroniy, lo'lilar yahudiy kabi xalqlar yonma – yon ahil, tinch bo'lib yashashib, salmoqli moddiy va ma'naviy,

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati

1. Материалы по районированию Средней Азии. Кн.1. с.211; Сухарева О.А. Бухара XIX - начале XX вв. Позднефеодальный город и его население.- М.: Наука, 1966. С. 180
2. Кармышева Б.Х. Очерки этнический истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. М. "Наука", 1976. с.66.
3. Кармишева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным). – М.: Наука, 1976. – С. 252.
4. Buxoro sharq durdonasi//Rossiya imperiyasi tobeligida.Toshkent."Sharq". – B.64
5. Материалы по районированию Средней Азии. Кн.1. с.206; Шаниязов К.Ш. К этнической истории узбекского народа. Т.: "Фан", 1974.